UDC 94(497.113 Srem)”17”:314.15
DOI 10.56461/RMV68.2026.091A
ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

ПРЊАВОР МАНАСТИРА ФЕНЕКА У 18. ВЕКУ: ДЕМОГРАФСКИ, ЕКОНОМСКИ И МИГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ*

Др Снежана Б. Алексић
МБ Универзитет у Београду
snezanaaleksic3@gmail.com

Апстракт: Истраживање је засновано на анализи три пописа из 1743, 1753. и 1777. године. Ови извори садрже податке о именима старешина домаћинстава, месту њиховог порекла, времену досељења, као и делимично о структури домаћинстава и имовини коју је домаћинство поседовало. На основу прикупљених података извршена је квантитативна анализа досељавања и утврђени су основни правци миграција. Резултати истраживања показују да је становништво прњавора манастира Фенека у 18. веку највећим делом потицало из Србије, нарочито из области Шумадије и београдске околине, док је мањи број досељеника долазио из Срема, Баната и других крајева. Рад указује на значај миграционих процеса у формирању, демографском и економском развоју фенечког прњавора и доприноси бољем познавању демографске и економске структуре манастирских поседа у Срему током 18. века.

Кључне речи: манастир Фенек, прњавор, 18. век, Срем, реамбулација, миграције становништва, Србија, манастирски поседи

Увод

Манастир Преподобне мати Параскеве у Фенеку, познат као манастир Фенек,[1] припада скупини Фрушкогорских манастира, али се географски не налази на Фрушкој гори, већ у равничарском пределу југоисточног Срема, у непосредној близини реке Саве. До сада је о манастиру Фенеку објављено више значајних радова (Rakić 1799; Ruvarac 1914; Vujović 1995; Maglovski 1978; 1983; 1988-1989; 2007), али питање становништва његовог прњавора није било предмет истраживања. Подаци о постојању фенечког прњавора јављају се у изворима већ крајем 17. века, а током 18. века могу се пратити захваљујући пописима из 1743, 1753. и 1777. године. Иако је током 18. века било више пописа манастира Фенека, само пописи који су спроведени у наведеним годинама, садрже податке о именима становника – кућних старешина – њиховом пореклу, времену досељавања, и делимично, о структури породице и њеном иметку.

Циљ овог рада је да утврди миграционе токове који су довели до развоја прњавора манастира Фенека у 18. веку и открије појединачне идентитете насељеног становништва. Посебна пажња посвећена је месту порекла досељеника, времену њиховог доласка и демографско-економској структури прњавора. Истраживање је засновано на анализи три пописа становништва прњавора манастира Фенека, од којих попис из 1743. године раније није публикован (MNL OL, E 156, f. 135), објављеног пописа из 1753. године (Ruvarac 1903, 24) и пописа из 1777. године, који је раније делимично публикован (Ćelap 1966, 163–165),[2] али без пописа становника

* Рад је настао у оквиру теме *Насеља и становништво Срема у XVIII и првој половини XIX* века при пројекту *Насеља и становништво Војводине* Одељења за Друштвене науке Матице Српске (2025–2028).

На основу Закона о заштити културних добара (*Службени гласник СРС*, бр. 28/1977) манастир Фенек је утврђен за културно добро од великог значаја, што је и потврђено Одлуком о утврђивању непокретних културних добара од изузетног значаја и од великог значаја (*Службени гласник СРС*, бр. 14/1979).

[2] На крају свог рада уважени Л. Ћелап (Ćelap 1966, 165) наводи сигнатуре грађе из фонда Славонска генерална

прњавора, тако да су ти подаци у овом раду премијерно донети (HDA, SGK, 1777, f. 21).

Прњавор – термин и дефиниција

Прњавори „вуку корене" из средњовековне српске традиције. Пронија је у средњовековној Србији била посебна врста непокретне имовине, различита од баштине [апсолутне имовине]. Пронијар је имао право државине и уживања над земљом, али како та земља није била у власништву пронијара, он није имао право да је прода, поклони или отуђи. „Душанов законик у члану 95 јасно прописује да пронија не може бити предмет трговине, нити се може стицати без постојања баштине" (Milovanović 1883, 198). Из овог института касније се развио појам прњавор.

Вук Караџић је у свом *Рјечнику* забележио да су некада сви манастири имали мање или више села и земље, али им је тај иметак касније одузет, тако да су манастири задржали по једно село – прњавор – које се налазило на манастирској земљи (Stefanović Karadžić 1898, 409). У 18. веку манастирски прњавор је било насеље уз манастир, и у њему су живели људи који су били везани за манастирско властелинство. Они нису били најамници (слуге), већ становници са правом државине и уживања над земљом коју су користили, али без права да је продају или поклањају. Њихов статус био је сродан средњовековним пронијарима: обавезни да служе манастиру, дају дажбине или раде на манастирској земљи, док су заузврат имали сигурност боравка и коришћења земље (Новаковић 1887).

Тако је прњавор представљао социјално-економску заједницу у којој су манастир и становници били у међусобној вези – манастир као духовни и економски центар, а прњаворци као његови зависни поданици. Оваква насеља током 18. века постојала су у оквиру економских поседа фрушкогорских манастира.

Посед манастира Фенека и развој прњавора током 18. века

Познато је да је Срем, па тако и сви манастири који су се налазили у њему, током периода турске владавине више пута страдао. Манастир Фенек је био

> изложен турској сили и бесу 1526, 1683, 1687, 1688, 1697. и 1716. – јер све турске велике војске идући на Угарску и Беч, пролазише Сремом, те се не знађаше: да л' им горе бијаше ако су се враћали као победиоци, или као побеђени, којом приликом робише, палише и рушише све што им допаде шака (Ruvarac, 1914, 3).

Извесно је да је са манастиром Фенеком страдао и његов прњавор. У лето 1698. године, током последњих месеци Бечког рата, царска комисија на чијем је челу био гроф Карло Карафа затражила је од групе кнезова податке о хришћанском становништву у деловима ослобођеног Срема. Према исказу српских кнезова 1698. године сачињен је попис у Петроварадинској области (некадашњи Варадински кадилук). У Фенеку је тада пописано 15 кућа у којима је било 35 ожењених мушкараца. Војне власти нису поверовале у овај извештај, те је сачињен нови попис којим је у Фенеку евидентирано 95 кућа (Шулетић 2013, 97–99). Историјска вест из исте године бележи да је у Фенеку под ханђађом Гаврилом становало 40 хајдука (Ivić 1913, 288). Од 1702. до 1718. године источни део Срема у којем се налазио манастир Фенек био је под Турском управом, те је стога на некретнине које је поседовао имао турске исправе (Ruvarac 1912, 179).

Из описа манастира Фенека, сачињеног 1. јануара 1735. године, поред података о тадашњој манастирској цркви, њеном солидном инвентару и богослужбеним предметима, сазнаје се и да су се у радовима на поправци црквеног крова, односно његовом препокривању шиндром, уктиторили Тома мајстор из Земуна и господар Анастас. О манастирском земљишном поседу и прњавору у овом извору нема података (Ruvarac 1902, 155–157), иако се на основу документа – пописа из јануара 1743. године – у који су унети подаци о години досељавања на манастирски посед, може поуздано тврдити да је 1735. године прњавор манастира Фенека постојао.

Почетком 40-их година 18. века у делу Срема уз реку Саву, где се налазио и манастир Фенек, покре-

команда Државног хрватског архива у Загребу, која се и данас чува у истом фонду (видети: HDA, SGK, 1777, f. 21). Грађа садржи: Опис манастира Фенека и попис: калуђера, становника прњавора, земљишног поседа, зграда, укупно 18 страна грађе. У овом раду приређен је и анализиран претходно необјављен поименични попис становника прњавора манастира Фенека.

нуто је уређење Војне границе (Aleksić 2025, 75). Упоредо са успостављањем војно-граничарског уређења, током 1744. године, спроведена је и реамбулација фрушкогорских манастира. За манастир Фенек је приликом реамбулације утврђено да:

> нема привилегије, јер се до недавно налазио у Земунском властелинству. Овај калуђерски манастир налази се између села Јаково и Бољевци, пустаре Грабовац и Кумша, где постоји један мањи земљишни предео, са мочваром. Због одређивања граница поседа сазвани су становници околних села пред господина провизора, који је требало да одреди административне границе за сваки земљишни посед. Закључено је да су се још из времена док су ови предели били под турском влашћу границе одредиле помоћу сигналних брда – хумки – које су направљене од земље. Те хумке имају своја имена које сви становници знају. То су: Милисав Марковићева хумка коју треба обновити. Она раздваја манастир са истока од Јаковачког грунта [поседа]. Са јужне стране од Бољевачког грунта манастир раздваја Милић Петровићева хумка, а најјужнија граница манастира са Јаковом и Бољевцима зове се Николе Марковићева хумка. Читавом западном и северном страном простире се Венечка бара [мочвара], њеним ободом граница продужава до места званог Прекаја, а одатле је граница усмерена ка Милисав Марковићевој хумци. Заповеђено је да ће се ови називи користе и даље, и помоћу њих одређена је територија [површина имања] манастира (ASANUK, SŽ).

До данас, из времена спроведене реамбулације 1744. године, остала је сачувана само хумка Николе Марковића, и то не као „сигнално брдо", већ као „камени споменик", који је касније прозван „Златни крст".[1] Реч је о камену међашу постављеном на хумци „Никола Марковић".[2] Уклесани текст и данас читљив, гласи: „Овде је међа манастира Фенека, хумка звана Никола Марковић, потврђена у години 1747."[3]

У попису Прњавора манастира Фенека 1743. године Никола Марковић, по коме је једна од хумки манастира Фенека добила име, убележен је као становник Прњавора (MNL OL, E 156, f. 135).[4]

Прњавор манастира Фенека 1743–1777.

Иако у картографском приказу имања манастира Фенека, који је настао приликом реамбулације манастирског поседа 1744. године, није назначен манастирски Прњавор (сл. 1), он је постојао у оквиру манастирског имања.[5] Речено потврђује попис становника Прњавора манастира Фенека од 20. јануара 1743. године, у којем су именом и презименом пописане старешине домаћинства, место

Сл. 1. Реамбулација манастира Фенека 1744. године – карта поседа (ASANUK, SŽ)

[1] Управитељ манастира Фенека, Корнелије Зубовић, на позив Архидијецезалне конзисторије, а ради потребе израде *Шематизма*, доставио је 15/28. децембра 1906. опис поседа манастира Фенек: „Сво је манастирско земљиште са високим камењем ограничено. Идући низ пут у село Бољевце у једном [камену] је Крст, висок од фата, са гвожђем испреплетан и на истом стоји: пронија ман[астира] Фенека од 1747. На сваком [камену] иста слова стоје, само на овом, где је крст, слова су златом повучена те отуда има назив уместо Крст, 'Златни крст'. Велика је штета што су пастири у току толико година ножевима слова на истом Крсту искварили, тако да се једва познаје да су слова икада златна била" (ASANUK, МРА „А", АК).

[2] Крајем 20. века споменик је измештен пар метара јужно у односу на свој првобитни положај (Aleksić 2017, 58).

[3] Акт из 1747. године којим је потврђено имање манастира Фенека издала је царица Марија Терезија (Kosovac 1910, 181).

[4] У попису из 1743. убележено је да је Никола Марковић имао једног ожењеног члана домаћинства. Могуће је да је једна од хумки понела његово име – хумка Милисава Марковића.

[5] Прњавор је у континуитету постојао до 1894. године када је расељен. Манастир Фенек је тада преузео обавезу да за 30 породица које је расељавао исплати одштету (Aleksić 2023, 31).

одакле је ко дошао и колико година је (у години пописа) живео у Прњавору (MNL OL, E 156, f. 135).

Ожењени браћа или синови који су са кућним старешином живели у истом домаћинству нису пописани поименице, већ квантитативно – таквих је било свега један у једном дому. Женски чланови домаћинства, као и деца, нису обухваћени пописом. У фенечком прњавору тада је било свега четири домаћинства, која су скупа, од домаћих животиња поседовала само три коња и пет говеда. Овце, свиње, живину и кошнице пчела нису имали.

Становници прњавора манастира Фенека – 20. јануара 1743. – били су:

Пана Цвејић, доселио се из Србије пре 12 година (1731). Поседује једно говедо.

Живан Дикић, доселио се из Чалме (у Срему) пре 15 година (1728). Поседује једног коња.

Никола Марковић, доселио се из Баната пре 13 година (1730). Има једног ожењеног члана домаћинства (брата или сина). Поседује једног коња, два говеда.

Пана Петровић, доселио се из Србије пре 13 година (1730). Поседује једног коња, два говеда.

Попис прњавора Фрушкогорских манастира спроведен је у периоду од 18. децембра 1742. до 20. јануара 1743. године. Тада је пописано укупно 12 прњавора, у којима је евидентирано укупно 193 домаћина и 48 ожењене браће или синова (табела 1). У односу на остале, Фенечки прњавор се према пописаном броју домаћина и броју ожењене браће и синова налазио на последњем месту.

Попис Прњавора манастира Фенека начињен десет година касније, 12. јуна 1753. године (Ruvarac 1903, 24), уз имена, годину досељења и места из којих долазе старешине пописаних домаћинстава, бележи и имена њихових жена, али, нема података о њиховој деци, као ни података о имовини.

Становници прњавора манастира Фенек тада су били:

1) Станоје Милошевић, родио се у Србији у селу Вранићи, и његова жена Јања. У Прњавор су дошли 1745. године.
2) Пана Дмитровић, родио се у Босни, у селу Рачи, и његова жена Петра; дошли су у манастирски Прњавор 1738. године.
3) Радивоје Живановић, родио се у селу Чалми [Срем], и његова жена Јованка. У Прњавор су дошли 1735. године.
4) Стојан Вучков, родом из Бугарске, из села Смољана, и његова жена Смиљана. Дошли су у Прњавор 1745. године.
5) Гаврило Ристић, родом из Мачве, из села Јаловика, и његова жена Мисирка, брат Михајил и његова жена Рајка. Дошли су у Прњавор 1740. године.
6) Обрад Мирковић, родио се у Сакули,[6] и његова жена Манда. У манастирски Прњавор су дошли 1742. године.
7) Марко Дезимиров, из Турске, родио се у селу Рудовцу,[7] и његова жена Анастасија. Дошли су у Прњавор 1751. године.
8) Михаил Лукин, родио се у Србији у селу Бањевци, и његова жена Теодора. Дошли су у Прњавор 1753. године.
9) Антоније Видаковић, родио се у Србији, у селу Раниловићу, и његова жена Стамена. У Прњавор су дошли 1752. године.
10) Павел Алексић, родио се у Србији у селу Стублини. Дошао у Прњавор 1753. године.
11) Васа Иванов, родио се овде у Прњавору, и његова мати Ивана.

Из овог пописа види се да је у прњавору било укупно девет домаћинстава у којима су живели брачни парови, само у једном домаћинству евидентирана су два брачна пара – двојица браће Ристић са својим женама, док је у осталих осам домаћинстава евидентиран по један брачни пар.[8]

[6] Село у источном делу Срема, налазило се на граници данашњих општина Сурчин и Пећинци, североисточно од данашњег места Петровчић, јужно од данашњег места Шимановци. Расељено је почетком 40-их година 18. века, приликом уређења Војне границе у овом делу Срема.

[7] Село Рудовац налази се у оквиру града Београда, у градској општини Лазаревац, на око 55 км југозападно од центра Београда. Није познато из ког разлога је пописивач убележио да М. Дезимиров, рођен у Рудовцу, потиче из Турске, док је за остала места у околини пописивач као земљу навео Србију.

[8] Ово указује да у прњавор до 1753. нису насељаване породичне задруге, већ инокосне породице, што упућује на то да су некадашње велике породице приликом миграције у Срем раздвајане, да су брачни парови насељавани у различита места. Постоји и могућност да су се касније чланови тако раздвојених породица поново међусобно повезивали. Ову појаву потврђује и историјска вест из друге половине 18. века, према којој је у Аустрији постојала пракса раздвајања породица приликом насељавања у Срем. Нарочито интензиван прилив избеглица из турских земаља у Војну границу забележен је 1788. године,

Прњавор манастира	Број		датум пописа
	домаћина	ожењена браћа и синови	
Раковац	24	1	18. децембар 1742.
Ремета	10	2	21. децембар 1742.
Крушедол	23	2	23. децембар 1742.
Хопово	4	2	30. децембар 1742.
Врдник	22	6	1. јануар 1743.
Јазак	12	8	3. јануар 1743.
Бешеново	23	6	6. јануар 1743.
Шишатовац	15	3	8. јануар 1743.
Кувеждин	8	4	10. јануар 1743.
Привина Глава	12	4	12. јануар 1743.
Гргетег	36	9	16. јануар 1743.
Фенек	4	1	20. јануар 1743.

Табела 1. Попис домаћина и ожењене браће и синова у свим Фрушкогорским прњаворима децембар 1742 – јануар 1743. године (MNL OL, E 156, f. 135)

Пописано је једно домаћинство у којем су живели син и мајка, и сасвим сам, без породице, тек досељени Павел Алексић.[9]

Након пописа из 1753. године, у изворима се фенечки прњаворци поново јављају тек 1766. године, када историјска вест бележи становнике прњавора: Стојана и Јовицу Смиљанића, Илију Спасојевића, Стојана Бугарина[10] и неког Марка и Николу. Те године су Јовица Смиљанић и Илија Спасојевић[11] своје ствари које су имали у Прњавору продали, и одселили се у шанац[12] Бољевце (Ruvarac 1913, 269–271). У каснијем попису манастира Фенека од 13. марта 1771. године нема података о манастирском Прњавору (Ruvarac 1913, 120–123).

Попис од 9. августа 1777. године, који је делимично објавио Лазар Ћелап (Ćelap 1966, 163–165), доноси збирне податке о Фенечком прњавору.

> На манастирском земљишту насељено је 16 породица: 11 из Србије, а 5 из Срема, са 87 глава: 29 мушких, 24 женских, 18 мушке и 16 женске деце. Поседују на свакогодишњем уживању на манастирском земљишту:
>
> Окућница . . . . . 3 ¼ јутра
> Винограда . . . . . 2 ¼ јутра
> Ораница . . . . . 48 јутара
> Ливада и жбуновите земље . . . . . 13 јутара
> Свега . . . . . 66 ½ јутара
>
> Од стоке имају: 15 коња, 28 волова, 3 јунца, 17 крава, 15 телади и 75 свиња. Плаћају у Петроварадинској регименти помоћ од 50 ф[оринти], а манастиру свака кућа даје седмично 1 дан, према томе, годишње 52 дана како ручног тако и вучног кулука. Прњаворци су захтевали више земље, али им манастир није могао то допустити, јер не поседује више, него само 776 јутара и 1479 квадратних хвати (Ćelap 1966, 163–165).

Даље аутор наводи да је прњаворце пописао ратни комесаријат и наредио да плаћају Петроварадинској регименти као помоћ две форинте по глави. Дажбина се односила само на пунолетне становнике Прњавора, изнад 24 године живота. Прњаворци су потребно огревно дрво добијали делимично из граничарских шума, док су грађевно дрво куповали за готов новац. Испашу су уживали бесплатно, на манастирској земљи. Манастир је обрађивао остатак обрадиве земље – одбивши угар и 48 јутара које су обрађивали прњаворци – делимично путем прњаворског кулука, делимично путем сопствених слугу (Ćelap 1966, 163–165).

Претходно непубликован, поименични попис мушких чланова домаћинстава у оквиру Прњавора манастира Фенека доноси податке о њиховој

због чега је Генерална команда издала наређење Петроварадинској региметни у вези са њиховим смештајем. „Како је те године простора за смештај људи фалило, породице нису смештане скупа, већ су раздвајане. По граничарским кућама смештани су чланови тих породица, како је где било места. Већ наредне 1789. године издато је наређење да се у подручју Границе забрањује да се избеглице смештају по кућама граничара, јер се тако ове породице разбијају" (HDA, SGK, 1788, f. 17; HDA, SGK, 1789, f. 66).

[9] Павел – Павле Алексић помиње се и у попису из 1777. године са породицом. У попису из 1753. убележено је да је рођен у Стубини, а у попису из 1777. да је дошао из Конатице. Податак може указати на то да су пре пресељења у Срем у Србији постојали покрети становништва. Из пописа 1777. види се да је други члан Павловог домаћинства у прњавор дошао из истог места – Конатица, а трећи из Сурдука, што опет указује на покрете чланова истих породица унутар Срема, које су могле бити последица ранијег раздвајања приликом насељавања, и каснијег поновног спајања.

[10] Стојан Бугарин је вероватно особа која је у попису из 1753. године убележена као Стојан Вучков, родом из Бугарске.

[11] Јовица Смиљанић и Илија Спасојевић нису убележени у попису 1753, што указује да су у прњавор дошли после спроведеног пописа. Међутим иако постоји податак да су се 1766. преселили у шанац Бољевце, у попису из 1777. године у Фенечком прњавору помиње се Илија Спасојевић. Да ли је реч о истој особи, није се могло утврдити.

[12] Шанац је термин којим је означавано село у Војној граници.

Дом	Попис мушких чланова домаћинства	Животна доб	Порекло : место и земља	Број чланова				Укупно
				одрасли		деца		
				м	ж	м	ж	
1	Обрад Марковић	62	Чачак у Србији	1	1			6
	Јеладие Марковић	24	Фенек у Срему	1	1			
	Данило Марковић	13	Фенек у Срему			1		
	Арсение Марковић	6	Фенек у Срему			1		
2	Радивои Дикић	60	Чалма у Срему	1	1		1	8
	Степан Дикић	24	Фенек у Срему	1	1			
	Михаило Дикић	14	Фенек у Срему			1		
	Винчентие Дикић	6	Фенек у Срему			1		
	Аксентије Дикић	3	Фенек у Срему			1		
3	Исак Панић	38	Фенек у Срему	1	1			6
	Глигорије Панић	27	Фенек у Срему	1	1		1	
	Лука Панић	4	Фенек у Срему			1		
4	Јосим Стојановић	45	Бреска у Србији	1			1	3
	Максим Стојановић	5	Фенек у Срему			1		
5	Павле Јуришић	27	Сурдук у Срему	1	1		1	4
	Петар Јуришић	5	Фенек у Срему			1		
6	Станко Михаиловић	38	Бањевац у Србији	1	1		1	6
	Лаза Михаиловић	22	Фенек у Срему	1	1			
	Софроније Михаиловић	5	Фенек у Срему			1		
7	Павле Алексић	45	Конатица у Србији	1	1			7
	Матеј Алексић	30	Конатица у Србији	1	1		1	
	Петар Алексић	25	Сурдук у Срему	1	1			
8	Јосим Ивановић	26	Крушевац у Србији	1	1		1	4
	Димитрије Ивановић	3	Фенек у Срему			1		
9	Недељко Радосављевић	30	Палеж у Србији	1	1			2
10	Иван Радосављевић	27	Деч у Срему	1	1		2	7
	Филип Радосављевић	15	Фенек у Срему			1		
	Јаков Радосављевић	17	Фенек у Срему			1		
	Марко Радосављевић	11	Фенек у Срему			1		
11	Јован Стојковић	65	Звечка у Србији	1	1		1	6
	Глигорије Стојковић	25	Крњешевци у Срему	1	1		1	
12	Илија Спасојевић	34	Фенек у Срему	1	1		1	4
	Павле Спасојевић	4	Фенек у Срему			1		
13	Јован Радојевић	45	Неменикуће у Србији	1				2
	Петар Радојевић	8	Неменикуће у Србији			1		
14	Манојло Михаиловић	31	Бањевац у Србији	1	1		1	4
	Тодор Михаиловић	2	Фенек у Срему			1		
15	Стефан Јурковић	30	Араповац у Србији	1	1		2	9
	Јосим Јурковић	22	Араповац у Србији	1	1		1	
	Марко Јурковић	16	Араповац у Србији	1				
	Бранко Јурковић	17	Араповац у Србији	1				
16	Милован Марковић	45	Оструженица у Србији	1	1			9
	Пантелија Марковић	31	Оструженица у Србији	1	1			
	Дамјан Марковић	30	Оструженица у Србији	1	1			
	Илија Марковић	22	Оструженица у Србији	1				
	Тодор Марковић	7	Фенек у Срему			1		
	Георгије Марковић	1	Фенек у Срему			1		

Табела 2. Становништво прњавора манастира Фенека 9. августа 1777. године (HDA, SGK, 1777, f. 21)

Регион порекла	Година доласка у прњавор манастира Фенека									Укупно
	1728.	1730.	1731.	1735.	1738.	1740.	1742.	1745.	1747.	
Србија	0	1	1	0	0	3	0	1	1	7
Срем	1	0	0	1	0	0	0	0	1	3
Банат	0	1	0	0	0	0	1	0	0	2
Босна	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Бугарска	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Османско царство (Турска)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Укупно	1	2	1	1	1	3	1	2	2	14

Табела 3. Регион порекла досељеника 1728–1747. (MNL OL, E 156, f. 135; Ruvarac 1913, 24; HDA, SGK, 1777, f. 21).

Регион порекла	Година доласка у прњавор манастира Фенека									Укупно
	1751.	1752.	1753.	1756.	1757.	1762.	1763.	1770.	1775.	
Србија	1	4	4	1	1	4	1	5	2	23
Срем	1	1	0	0	1	0	0	1	0	4
Банат	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Босна	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Бугарска	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Османско царство (Турска)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Укупно	3	5	4	1	2	4	1	6	2	28

Табела 4. Регион порекла досељеника 1751–1775. (MNL OL, E 156, f. 135; Ruvarac 1913, 24; HDA, SGK, 1777, f. 21).

животној доби у 1777. години, открива место и земљу из које су дошли у Фенечки прњавор, и даје квантитативне податке о члановима домаћинства.

Из поименичног пописа јасно се види да су досељеници из Србије у највећем броју потицали из околине Београда, конкретно осам лица досељено је из два места: Остружнице[13] и из Араповца.[14] Затим следе досељеници из Конатице, [15] Бањеваца[16] и Неменикуће,[17] из сваког места по две особе, и по један досељеник дошао је у прњавор манастира Фенека из Крушеваца, [18] Чачка,[19] Палежа,[20] Бреске,[21] Звечке[22]. То значи да је главни ток досељавања људи у Прњавор манастира Фенека био из Шумадије и београдске околине.

Из Срема су, у манастирски прњавор, досељене две особе из Сурдука, и по једно лице из Деча и Крњешеваца. Међутим, посматрано по породицама, може се уочити да су укупно четири лица, која су у прњавор Фенека дошла из неког од наведених места Срема, просечне животне доби око 26 година, пописана као чланови домаћинства старијег члана – оца или брата, који је у Срем дошао из неког места у Србији. Свега један досељеник из Чалме, животне доби 60 година, пописан је као старешина домаћинства, у свом дому није имао мушког члана који је рођен изван Фенека.

Анализа пописа становништва прњавора манастира Фенека из 1743, 1753. и 1777. године омогућава реконструкцију основних миграционих токова који су условили настанак и демографски развој овог манастирског насеља током 18. века.

Подаци показују да је у периоду од 1728. до 1747. године у прњавор досељено најмање 14 лица,

[13] Некада село на обали Саве, данас у општини Чукарица, део Града Београда.

[14] Данас насеље у општини Лазаревац, Београд. Налази се у Колубарском крају, на граници Шумадије и београдске области.

[15] Данас насеље у општини Обреновац, Београд.

[16] Данас насеље у општини Барајево, Београд.

[17] Данас насеље у општини Сопот, Београд.

[18] Данас град у централној Србији.

[19] Данас град у западној Србији, у Шумадији.

[20] Некада село Палеж, данас Обреновац, град у београдској области.

[21] Некада село крај Палежа (данашњег Обреновца), изгорело у пожару крајем 18. века, није обновљено.

[22] Данас насеље у општини Обреновац, Београд.

док је у периоду од 1751. до 1775. године забележено досељавање још 28 лица, не рачунајући чланове њихових породица који у пописима нису увек поименично наведени. У оба посматрана периода (табела 3 и 4) највећи број досељеника потицао је из Србије, док је мањи део долазио из Срема, Баната и других крајева. Посебно је уочљиво да је значајан број досељеника долазио из области Шумадије и београдске околине, што указује на постојање стабилног миграционог правца ка Срему. Ови миграциони токови били су условљени ширим политичким и економским приликама у региону.

Попис из 1777. године показује да се до краја треће четвртине 18. века у прњавору формирала стабилна сеоска заједница са више генерација становника. Значајан део пописаних лица рођен је већ у самом Фенеку, што указује на процес постепене демографске консолидације насеља и прелазак са миграционог на природни прираштај као главни фактор раста становништва.

Закључак

Истраживање становништва прњавора манастира Фенека у 18 веку, засновано на три пописа (1743, 1753. и 1777), показало је да је његов демографски и економски развој био директно условљен миграционим токовима. Највећи број досељеника потицао је из Србије, нарочито из Шумадије и београдске околине, док је мањи број долазио из Срема, Баната, Босне и Бугарске. Ови подаци сведоче о ширим кретањима српског становништва у 18. веку, које је у потрази за земљом и сигурнијим условима живота налазило уточиште на манастирским поседима у Срему. Упоредна анализа пописа показује постепену трансформацију прњавора: од четири домаћинства са минималним сточним фондом у 1743. години, до 16 породица са 87 чланова и значајним сточарским ресурсима у 1777. години. Тај раст указује на процес стабилизације и економског јачања. Ово истраживање директно доприноси бољем разумевању демографске историје Срема и улоге манастирских поседа као носилаца економског и социјалног живота српског становништва у 18. веку. Рад тиме пружа нови увид у значај прњавора као демографских и економских целина, доноси први систематски приказ демографије фенечког прњавора кроз три различита пописа и отвара могућност за даља истраживања.

ЛИТЕРАТУРА:

Aleksić, Snežana. 2025. „Regrutovani doseljenici u jednom delu Vojne granice u Sremu 1772. godine". *Rad Muzeja Vojvodine* 67: 74–79. (ćir.)

Aleksić, Snežana. 2023. *Ekonomska istorija graničarskog Srema – od 1745. do 1914. godine. Povodom 150 godina od razvojačenja Vojne granice u Sremu 1873–2023*. Novi Sad: Prometej, Arhiv Vojvodine. (ćir.)

Aleksić, Snežana. 2017. *Okamenjena ćirilica iščitavana između i preko redova*. Beograd: Udruženje za odbranu ćirilice „Dobrica Erić". (ćir.)

Ćelap, Lazar. 1966. „Izveštaji o imovnom stanju manastira Kovilja i Feneka u Slavonsko-Sremskoj granici iz 1777. godine." *Rad Vojvođanskih muzeja* 12-13: 161–165. (ćir.).

Ivić, Aleksa. 1913. „Ugarski Srbi od druge opsade Beča do seobe pod Čarnojevićem (1683–1690)". *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* I-15: 275–291. (ćir.)

Karadžić Stef[anović], Vuk. 1898. *Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*, *Treće državno izdanje, ispravljeno i umnoženo.* Beograd: Štamparija Kraljevine Srbije. (ćir.)

Kosovac, Mata. 1910. *Srpska pravoslavna Mitropolija karlovačka po podacima od 1905. godine*. Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija. (ćir.)

Maglovski, Janko. 1978. „Beleške o graditelju crkve manastira Feneka". *Sveske društva istoričara umetnosti SR Srbije* 5-6: 35–47. (ćir.)

Maglovski, Janko. 1983. „Beleške o zemunskom graditeljstvu 18. veka". *Sveske društva istoričara umetnosti SR Srbije* 14: 53–63. (ćir.)

Maglovski, Janko. 1983a. „Novi podaci za istoriju manastira Feneka". *Sveske društva istoričara umetnosti SR Srbije* 15: 53–63. (ćir.)

Maglovski, Janko. 1988–1989. „Ktitorski natpisi na crkvi manastira Feneka: prilog građi za srpsku epigrafiku". *Saopštenja* 20–21: 237–243. (ćir.)

Maglovski, Janko. 2007. „O beogradskom kultu svete Petke Srpske i manastiru Feneku". *Zbornik narodnog muzeja, istorija umetnosti* 2: 117–150. (ćir.)

Milovanović, M. Đ. 1883. „Nasledno pravo u starom pravu Srpskom". *Godišnjica Nikole Čupića* 4: 188–211. (ćir.)

Novaković, Stojan. 1887. *Pronijari i baštinici (spahije i čitluk-sahibije) – prilog k istoriji nepokretne imovine u Srbiji 13–18. veka*. Beograd: Srpska kraljevska akademija. (ćir.)

Odluka o utvrđivanju manastira Fenek za kulturno dobro od velikog značaja. 1979. *Službeni glasnik SR Srbije* 14. (ćir.)

Rakić, Vićentije. 1799. *Istorija manastira Feneka*. Budim: Tipografija Kraljevskog Sveučilišta Peštanskog. (ćir.)

Ruvarac, Dimitrije. 1903. *Srpska mitropolija karlovačka sredinom 18. veka*. Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija. (ćir.)
Ruvarac, Dimitrije. 1903. „Vizitacija monastirja Feneka, juže načahom 12. junija 1753. goda". *Srpski Sion* 1: 22–27. (ćir.)
Ruvarac, Dimitrije. 1912. *Arhiv za istoriju Srpske pravoslavne karlovačke mitropolije*. Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija. (ćir.)
Ruvarac, Dimitrije. 1913. *Arhiv za istoriju Srpske pravoslavne karlovačke mitropolije*. Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija. (ćir.)
Ruvarac, Dimitrije. 1914. *Spomenica o manastiru Feneku*. Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija. (ćir.)
Šuletić, Nebojša. 2013. *Sremski kadiluk u 16. veku*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet. (ćir.)
Vujović, Branko. 1995. *Manastir Fenek*. Beograd: Odbor za revitalizaciju i zaštitu manastira Fenek; Zemun: Draganić. (ćir.)
Zakon o zaštiti kulturnih dobara. 1977. *Službeni glasnik SR Srbije*, 28. (ćir.)

ИЗВОРИ:

Arhiv Srpske pravoslavne crkve u Sremskim Karlovcima, do jeseni 2024. godine pod staranjem Arhiva Srpske akademije nauka i umetnosti [ASANUK], fond Sremska županija [SŽ], „Reambulacija sremskih manastira 1744, Manastir Fenek".
Arhiv Srpske pravoslavne crkve u Sremskim Karlovcima, do jeseni 2024. godine pod staranjem Arhiva Srpske akademije nauka i umetnosti [ASANUK], fond Mitropolitsko-patrijaršijski arhiv „A" [MPA „A"], Arhidijecezalna konzistorija [AK], dok. AK. ex 1906. – 15/28. XII 1906.
Hrvatski državni arhiv u Zagrebu [HDA], fond Slavonska generalna komanda [SGK], 1777, f. 21, dok. 171.
Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Slavonska generalna komanda, 1788, f. 17, dok. 42.
Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Slavonska generalna komanda, 1789, f. 66, dok. 105.
Mađarski nacionalni arhiv, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [MNL OL], fond E 156, f. 135, dok. 035.

Snežana B. Aleksić, PhD
MB University, Belgrade

THE *PRNJAVOR* OF FENEK MONASTERY IN THE 18TH CENTURY: DEMOGRAPHIC, ECONOMIC, AND MIGRATION PROCESSES

Summary

This study of the *prnjavor* of Fenek Monastery in the 18th century is based on an analysis of three censuses (1743, 1753, and 1777), which make it possible to reconstruct the demographic, economic, and migration processes within this monastic settlement. The censuses contain data on the population's origin, the timing of migration, household structure, and landholdings and livestock owned by the inhabitants of the *prnjavor.* Most settlers originated from Serbia, particularly from Šumadija and the vicinity of Belgrade, while a smaller number came from Syrmia, Banat, Bosnia, and Bulgaria. These migration patterns reflect the broader movements of the Serbian population during the eighteenth century, when people, in search of land and more secure living conditions, found refuge on monastic estates in Syrmia. A comparative analysis of the censuses demonstrates the gradual transformation of the *prnjavor*: from four households with minimal livestock holdings in 1743 to sixteen families with eighty-seven members and more developed economic resources in 1777, indicating a process of demographic stabilisation and economic strengthening. The Fenek *prnjavor* represents an example of a specific institution within the monastic economy and contributes to a better understanding of the role of monastic estates in the demographic, economic, and social life of Syrmia during the 18th century.